

prihvaća supstantivnu ideju razložnosti za razliku od epistemološke koja se odnosi samo na vaganje i vrednovanje razloga.

Rasprava o razložnosti dio je posljednjeg poglavlja knjige i tiče se socijalne epistemologije u političkoj teoriji. Matan ističe prigovore preklapajućem konsenzusu koje su izložili Raz i Habermas prema kojima je preklapajući konsenzus suvišan ako imamo filozofski ispravno (ili Razovim rječnikom istinito) opravdanje koncepcije pravednosti. Odgovor je taj da razlozi koji proizlaze iz obuhvatnih doktrina ne doprinose opravdanju koncepcije pravednosti, već su ti razlozi nužni da bi se postigla stabilnost i adekvatna legitimnost koja osim filozofskog opravdanja traži i prihvaćanje od strane građana koji su duboko podijeljeni različitim sveobuhvatnim doktrinama.

Knjiga *Teorija političke legitimnosti Johna Rawlsa* domaćoj javnosti pruža uvid u kasniju fazu Rawlsove misli o kojoj se vrlo živo raspravlja u filozofiji politike. Osim toga, Rawlsovu teoriju pozicionira naspram drugih također danas vrlo aktualnih teorija. U tom je smislu značajna za političke teoretičare u regiji, kao sekundarna literatura za studente, ali i za širu javnost koja u ovim kriznim vremenima i dalje vjeruje da je liberalna demokracija dobro rješenje koje samo treba još poboljšati, a ne ukinuti, kako se u posljednje vrijeme često predlaže.

Nebojša Zelić

Odsjek za filozofiju
Sveučilište u Rijeci – Filozofski fakultet
Slavka Krautzeka bb
51 000 Rijeka
nzelic@ffri.hr

Franciscus Patricius, *Discussionum peripateticarum, tomus tertius* / Frane Petrić, *Peripatetičke rasprave, svezak treći*, ur. M. Girardi-Karšulin i O. Perić, prev. T. Čepulić, M. Girardi-Karšulin, Zagreb: Institut za filozofiju, 2009, 406 str.

Dugogodišnje zanimanje Mihaele Girardi-Karšulin za misaonu djelatnost creskog mislioca Frane Petrića, posebice metafizički aspekt njegove filozofije, okrunjeno je dugo iščekivanim i prijeko potrebnim dvojezičnim (lat. i hrv.) cjelovitim prijevodom trećeg sveska Petrićevih *Discussionum peripateticarum* (sv. I 1571, sv. IV 1581), djelom koje uz njegovu *Novu*

sveopću filozofiju (Nova de universis philosophia, 1591) sadrži kapitalna učenja i nazore bez kojih nije moguće u potpunosti razumjeti motive, svrhu i ciljeve te osnovu njegova cjelokupnog promišljanja.

Odabirom preposljednjeg sveska *Peripatetičkih rasprava* za prijevod ne narušava se, ističu u “Predgovoru” Mihaela Girardi-Karšulin i Olga Petrić, urednice izdanja, cjelina i smisao Petrićeva filozofiranja iz tog razloga što sva četiri toma, iako su međusobno povezana jednim zajedničkim, temeljnim Petrićevim filozofskim stavom, čine zasebnu cjelinu. U prva tri sveska Petrić najvećim dijelom obrađuje Aristotelovu biografiju, korpus djela i peripatetičku školu, dajući također relevantan prikaz Aristotelova odnosa spram filozofskog naslijeđa, ali i svoja tumačenja platoničke filozofije, a u posljednjem, četvrtom svesku usredotočuje se na kritiku Aristotelove prirodne filozofije.

Glavne teme trećeg dijela, kako ih je u uvodnom tekstu eksplicitno izložila Mihaela Girardi-Karšulin, pokazuju se u vidu neslaganja i razmimoilaženja Aristotela s pretečama, što sam Petrić vrlo jasno određuje u opisu sadržaja sveska: *Slijedi u sedam knjiga neslaganje Aristotela s Platonom i drugim starima koje nitko nije ni obećao, ni objavio.*

Kroz, dakle, sedam knjiga trećeg sveska Petrić će, zauzevši poziciju branitelja i zaštitnika, pokazati u čemu se sastoji Aristotelova nepravedna, neopravdana, zlonamjerna i, prije svega, netočna kritika predsokratovaca i Platona.

Prva knjiga pod naslovom “Neslaganje Aristotela s četvoricom starih teologa” posvećena je konkretno obrani Ksenofona, Zenona, Parmenida i Melisa, a osim pobijanja Aristotelovih filozofskih gledišta, Petrić će izložiti i objasniti uzroke i način nastanka filozofije te enigmatičnog izraza svojstvenog filozofiji. U okviru tumačenja da je Noa, biblijski čovjek koji je preživio strahovit potop, zajedno sa životinjama iznio iz svoje Arke i filozofiju, Petrić objašnjava i upotrebu simbola, zagonetki i velova pod kojima su stari, drevni mudraci i antički pjesnici Zoroaster, Orfej, zatim Mojsije, Hesiod i Homer prenosili svoju mudrost kako bi se na taj način spriječilo da teološke tajne dospiju do onih neobrazovanih. Iz takva Petrićeva prikaza vidljiv je njegov stav o istovjetnosti mitskog i filozofskog diskursa, a samim time i bliskosti teologije i filozofije s pjesništvom. Kada prelazi na obranu napadnutih, Petrić piše da su predsokratovci, prema njegovu sudu, vrsni teolozi i filozofi prirode, nakon napada Aristotela često kritizirani od strane svih peripatetičara. Klevetanje predsokratovaca, piše Petrić s mnogo gorčine, posljedica je Aristotelova pogrešnog tumačenja njihove nauke kao filozofije prirode, umjesto teologije.

Druga knjiga “Razmimoilaženje Aristotela s tri fiziologa” sadrži Petrićevu obranu trojice fiziologa, odnosno filozofa prirode – Empedokla, Anaksagore i Demokrita – od optužaba Aristotela koji u njihovu učenju

napada upravo ono što sam naučava, poput pojma uma i Anaksagorina pojma materije (homeomerija). “Zašto”, pita Petrić, “Aristotel u Anaksagorinoj filozofiji ismijava svoju vlastitu istinu?” (71).

U trećoj knjizi pod naslovom “Aristotelovi prigovori protiv Pitagore i njihova rješenja” Petrić nastoji pokazati koliko je duboko Aristotelovo nepoznavanje i nerazumijevanje filozofije pitagorejaca. Pogrešno je u prvom redu njegovo uvjerenje prema kojem pitagorejci uče da je broj neodvojiv od stvari i smješten u osjetilnu stvarnost jer, kako pokazuje Petrić, u njihovoj filozofiji broj pripada inteligibilnoj sferi i dohvatljiv je samo umskim promišljanjem.

Posljednje četiri knjige trećeg sveska *Peripatetičkih rasprava* posvećene su pobijanju Aristotelove kritike Platonove filozofije. Već sam naslov “Usporedba i neslaganje Platonove dijalektike s Aristotelovom” pokazuje da će se u jezgri kritike ove četvrte i, prema sudu Mihaele Girardi-Karšulin, filozofski najznačajnije knjige u trećem svesku, naći pojam dijalektike. Kako bi što jasnije pokazao u čemu se sastoji razlika između Platonova i Aristotelova poimanja dijalektike i zadatka dijalektičkog umijeća, Petrić povlači jednu bitnu razliku između pojma duše i procesa spoznavanja kako su ih tumačili drevni mudraci, platoničari i (novo)platoničari te Aristotel i njegovi nastavljači. U tradiciji platoničara vječna duša koja potječe od oca razuma dolaskom u materijalnu sferu donijela je forme svih stvari u njihovoj biti, ali one prelaskom u tijelo bivaju zatamnjene i nejasne. Osjetilne stvari bude u duši sjećanje na ideje koje je gledala u vrijeme dok još nije bila povezana sa smrtnim i propadljivim tijelom pa se okreće sebi, a time ujedno i prepoznavanju bitnih formi. Iz tog je razloga u platoničkoj filozofiji spoznaja shvaćena kao prisjećanje duše, dok kod Aristotela, koji je ljudsku dušu izveo iz materije, spoznaja predstavlja novo saznanje, otkrivanje dotad nepoznatog koje započinje osjetilima pa se od pojedinačnog uspinje prema općem. Kada govori o značenju i djelatnosti pojma *dijanoje* koju je Platon u *Sofistu* definirao kao razgovor duše sa samom sobom, Petrić će objasniti da ona predstavlja moć duše, dijalog, odnosno dobro usmjeren razgovor kojim se od pojedinačnih stvari posredstvom osjetilima primljenih znanja uspinjemo do onih općih uzroka. Što se tiče tako određenog pojma *dijanoje* i dijalektike, dakle, umijeća spomenutog raspravljanja, nema razlike između Platona i njegova učenika. Razlika postaje očevidna kod pitanja koristi dijalektičke vještine. Prema Aristotelu, korist dijalektike, kako tumači Petrić, vidljiva je u tome što omogućuje obrazlaganje o svakom predmetu, potom u dijaloškoj raspravi te naposljetku u formulaciji dvojbi za i protiv određene teze kako bi se lakše došlo do istine. Sljedeća bitna razlika između Platona i Aristotela pokazuje se u pojmu bića. Iako obojica smatraju da “filozofija motri biće” (133), odnosno da je biće glavni predmet promišljanja i filozofâ i dijalektičarâ,

oni se razlikuju u pogledu određenja navedenog pojma. I dok Platon biće tumači kao ideju, “ono što jest i ono što je uvijek” (133), Aristotel pod imenom “biće” obuhvaća tjelesnu, materijalnu supstanciju i njezine accidente, obuhvaćene u devet kategorija. Velika razlika između Platonove i Aristotelove dijalektike pokazuje se i u tome što ona za Platona predstavlja “znanost o pravim, istinskim bićima koja uvijek postoje na isti način i koja su nužna” (139–141), dok je Aristotel tumači kao “znanost o općem, sabranom iz nepostojanog pojedinačnog koje nije nužno i ne postoji uvijek na isti način” (141). U okviru tumačenja metode kojom se pribavlja znanost, razlika između dvojice filozofa vidljiva je u tome što Platon kao oruđe znanosti uzima definiciju, a Aristotel dokaz. Istaknuvši vrijednost Platonove uzvišene dijalektike shvaćene kao put koji nas vodi do spoznaje prave realnosti, nepromjenjive istine i ljepote, a kritizirajući Aristotelovu dijalektiku kao vještinu uspješnog raspravljanja, Petrić je potvrdio svoju vjernost i dug Platonu i platoničkoj struji mišljenja.

“Odbacivanje onoga što je Aristotel raspravljao protiv Platonovih ideja” naslov je pete knjige sveska u kojoj Petrić pokazuje Aristotelove greške u tumačenju Platonova idealizma. Poznat je, naime, osnovni Aristotelov prigovor koji je više puta ponovio u svojoj *Metafizici* da ideje shvaćene na način na koji uči Platon ništa ne pomažu u spoznavanju stvari jer nisu imanentne stvarima kojima pripadaju, već su smještene izvan područja predmetnog svijeta. Protiv Aristotelove tvrdnje, “laži” da je Platon izmislio ideje, Petrić će na primjerima ukazati da su nauk o idejama poznavali već Pitagora, Timej Lokranin, Orfej, Hermes Trismegistus i Kaldejci, a potom prelazi na analizu ontologije u kojoj kao polazišnu točku uzima Aristotelovu tezu da ideje ne mogu biti uzrok nastanka stvari ukoliko ne postoji neki pokretač. Takav Aristotelov stav o postojanju jednog nepokrenutog pokretača, odnosno vrhovnog bića, boga, bio je prisutan, pokazuje argumentirano Petrić, u svih onih mislioca koji uče o idejama. Prema učenju o emanaciji bića iz Jednog, Dobrog, Počela, Boga, Oca koji je smješten iznad svakog bića i biti, proizlaze prvo biće, prvi život, prvi um (ujedinjeno), riječ, um, arhetip i inteligibilni svijet o kojima ovisi duša sveukupnosti. U svima njima nalaze se forme svih bića, odnosno ideje. Ispravnim prosuđivanjem Aristotelove filozofije, zaključuje Petrić, može se uvidjeti da je u njega prisutna i duša svijeta i neoplatonički poredak bića.

U okviru Aristotelovih prigovora Platonu oko pitanja prirodne filozofije, što čini glavnu temu šeste knjige “Aristotelova suprotstavljanja Platonu u fiziologiji i njihova rješenja”, Petrić se dotiče i Aristotelova tumačenja učiteljeva učenja o *velikom* i *malom*, bitnom za razumijevanje Platonova nenapisanog nauka. Petrić se slaže s Aristotelom da je Platon imao tajno učenje koje je predavao uskom krugu učenika, međutim smatra

da nije razvio učenje o *velikom* i *malom*. Čak i onda kada bi Aristotelov stav bio točan, spomenuto bi učenje Platon iznio u obliku zagonetke koju Aristotel nije uspio otkriti. Spomenuta knjiga sadrži i zanimljivo Petrićevo tumačenje mita kojim se Platon nerijetko služio kod poučavanja i izlaganja svojih osnovnih misaonih postavki.

Preko Aristotelovih netočnih prigovora Platonu u božanskim, a zatim u prirodnim stvarima, u posljednjoj knjizi trećeg sveska naslovljenoj “Rješenje onoga što je Aristotel prigovorio Platonu u praktičkoj filozofiji”, kritika se premješta na Platonovu praktičku filozofiju. Osim obrade pitanja koja se odnose na političku filozofiju poput, primjerice, državnog uređenja i vrsta država, Petrić svoj interes usmjeruje i na temu vrlina, odnos vrhovne ideje Dobra i vrline te vrline i znanja. Aristotelu, koji je ističući nedostatke u Platonovu učenju o idejama naglašavao da ideja Dobra nije bitna za određenje što je to vrlina i kako se njome postiže sreća, Petrić, primjećuje Mihaela Girardi-Karšulin, odgovara poprilično nespretno objašnjenjem da Platon nije nikada povezivao vrlinu i ideju Dobra.

Kroz pregled osnova filozofskog sustava dvojice grčkih filozofa, Platona i Aristotela (slaganja i razilaženja) te predsokratovaca, Petrić je posvjedočio o svojoj velikoj erudiciji i vrsnom poznavanju povijesti filozofije. Ljubav prema istini i potreba za oslobađanjem od “nepogrešivih” autoriteta glavni su motivi koji Petrića navode da temeljito kritički ispita istinitost Aristotelovih prigovora. Osnovni antiaristotelovski stav i karakter Petrićevih analiza kojima nastoji pokazati u čemu je Aristotel nepravedno i neprimjereno napadao stare filozofe proizlazi iz Petrićeva čvrstog uvjerenja o Aristotelovu nedovoljnom proučavanju i nepoznavanju temeljnih misli svojih preteča, ali u konačnici i “mržnji prema istini” (37). Kritika Aristotela, pobijanje njegovih, kako smatra, netočnih prigovora i valorizacija misaonog naslijeđa put je koji vodi Petrića krajnjem cilju, a on se sastoji u cjelokupnoj obnovi filozofije, izgradnji novog sustava mišljenja koji se ne bi temeljio na Aristotelovu učenju, već jednoj svetoj, božanskoj filozofiji kakvu prepoznaje u kaldejskoj Zoroastrovoj, egipatskoj Hermesa Trismegistusa, mističko egipatskoj i Platonovoj filozofsko-teološkoj tradiciji tzv. *prisca theologia*.

Povijest historiografskog istraživanja, recepcija i objektivne ocjene Petrićevih *Peripatetičkih rasprava* svjedoče o velikom interesu za spomenuto djelo kojemu se u proučavanju nerijetko pristupalo kao djelu koje otvara put prema *Nova de universis philosophia* ili se sagledavalo u obzoru renesansnih konkordističkih težnji. Intenzivno istraživanje *Peripatetičkih rasprava* započela je Maria Muccillo, a nastavlja se kroz radove Mihaele Girardi-Karšulin, Elisabeth von Erdmann-Pandžić, Antonija Poppija, Cesarea Vasolija, Ljerke Schiffler, Eugenea E. Ryana, Erne Banić-Pajnić, Ivice Martinovića i drugih. Njihovi će vrijedni i zapaženi prilozi biti od

izuzetne pomoći svim budućim istraživačima koji će se, svakako zahvaljujući ovom dvojezičnom izdanju trećeg sveska *Peripatetičkih rasprava*, zainteresirati za bogatu i kompleksnu misao Frane Petrića.

Željka Metesi Deronjić

Institut za filozofiju
Ul. grada Vukovara 54
10 000 Zagreb
zmetesi@yahoo.com

David McNaughton, *Moralni pogled: uvod u etiku*, preveo Tomislav Bracanović, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji, 2010, 203 str.

Iako je od prvog izdanja ove knjige prošlo nešto više od dvadeset godina, ona ne samo da se još uvijek može smatrati jednim od najutjecajnijih uvoda u metaetiku, već nerijetko predstavlja i referentno mjesto u suvremenim metaetičkim diskusijama. Zanimljivo je napomenuti da je autor imao namjeru napisati uvod koji bi trebao biti pristupačan i širem čitateljstvu, a ne samo studentima filozofije. Teško je odrediti u kojoj je mjeri taj cilj postignut, ali sasvim je neupitno da navedena zadaća nije bila lagana, pogotovo ako se ima na umu da rasprave unutar ovog područja direktno zadiru u neka osnovna pitanja metafizike, epistemologije, moralne psihologije i filozofije jezika. Moralna se filozofija, kako je jednom netko rekao, ne odvija “u vakuumu” i nije sporno da je upravo ta činjenica dodatno otežavala autorov pokušaj da prirodu metaetičkog istraživanja približi i “zainteresiranom općem čitatelju” (13). Bilo kako bilo, ne uzmemo li samo kao razlog kronični nedostatak metaetičke literature na hrvatskom jeziku, pohvalno je da je s tim pokušajem konačno upoznata i naša publika.

Knjiga je koncipirana kao prikaz rasprave između dva oprečna stajališta koja, kako to David McNaughton prikazuje, izvire iz naših svakodnevnih intuicija o moralnom rasuđivanju – moralnog nekognitivizma i moralnog realizma. Dok s jedne strane o moralu mislimo kao o području u kojem je ostavljeno mnogo prostora za vlastito i slobodno donošenje odluka i u kojem ne postoje autoriteti i stručnjaci, s druge nam strane izgleda da bi moralno promišljanje ipak trebalo biti oslobođeno svake